

Sybilla Daković

IZRAŽAVANJE PSIHIČKIH STANJA U HRVATSKOM I POLJSKOM JEZIKU – STRUKTURE S DATIVNIM ARGUMENTOM

dr. sc. Sybilla Daković, Instytut Filologii Słowiańskiej, sybilla.dakovic@uwr.edu.pl, Wrocław, Poljska

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'366.545

811.162.1'366.545

rukopis primljen: 26. 10. 2015.; prihvaćen za objavljivanje: 3. 12. 2015.

U članku se analiziraju hrvatske i poljske konstrukcije s dativnim argumentom kojima se izražavaju psihička stanja. Istraživanje se provodi u okviru kognitivne lingvistike i kontrastivne lingvistike. Posebnu pozornost obraćamo na specifičnost dativa.

*Analiza materijala pokazuje da dativ u konstrukcijama psiholoških stanja dolazi uz prijelazne i neprijelazne glagole, imenske predikate, bezlične predikate i u analitičkom obliku uz glagole kao što je *czuć; osjećati*. U svakoj od navedenih grupa analizirali smo semantičku ulogu dativa i odredili smo njihova značenja. Zaključili smo da dativ u određenim konstrukcijama vrši ulogu završne točke, referentne točke ili doživljavača.*

Kontrastivno istraživanje pokazuje brojne sličnosti između hrvatskih i poljskih konstrukcija, kako u pogledu vrste predikata kojem je dativ dopuna, tako u pogledu semantičkih uloga.

Ključne riječi: *dativ; psihološki predikati; semantičke uloge; hrvatski jezik; poljski jezik*

1. Uvod

Izražavanje osjećaja uz pomoć jezičnih sredstava čest je predmet istraživanja provedenih s različitih gledišta¹. Istovremeno istraživači ove tematike tvrde da je osjećaj nešto što nije moguće opisati riječima (Wierzbicka 1971: 30, Wittgenstein 1972: 130, Pajdzińska 1990: 87). Potvrđuju također neposrednu povezanost psihičkih pojava s

¹ Najčešći su predmet istraživanja semantika i sintaksa izraza koji označavaju osjećaje. Od brojnih radova posvećenih tom pitanju navest ću samo nekoliko bitnih za ovaj članak: Jędrzejko, Nowakowska-Kempna (1985), Nowakowska-Kempna (1986), (1995), (2000), Borek (1999), (2000), Zmarzer (1985), Wierzbicka (1969), (1971), Pajdzińska (1990), Spagińska-Pruszk (2005), Šaravanja (2011), Belaj, Tanacković Faletar (2011).

određenim oblikom ponašanja, kao što to iznosi u svojoj definiciji I. Nowakowska-Kempna: „Osjećaj je stanje svijesti koje se temelji na proživljavanju vrijednosti, uvijek popraćeno uporabom tijela, tj. stvarajući korelaciju izgleda lica s djelovanjem središnjeg živčanog sustava” (1995: 125). Autorica također dijeli psihička stanja na kratkotrajne osjećaje (afekte) i dugotrajne osjećaje (emocionalne stavove) (2000: 50) i shvaća ih kao međusobno neovisne vrijednosti koje posjeduju svoja semantička, gramatička i pragmatička obilježja.

Neki istraživači, kao npr. Wittgenstein (1972: 574–576, 693), razlikuju emocionalna stanja od stanja svijesti. Prema njemu, shvaćanje nije psihička pojava, već je bliže posjedovanju nekog umijeća. Slično razlikovanje nalazimo kod Wierzbickie, koja piše da se „riječima mogu zapisati misli – ne mogu se riječima zapisati osjećaji” (1971: 30). Emocionalna stanja ipak se mogu verbalizirati. Verbalizacija se najčešće vrši na leksičkoj razini u imeničkim nazivima osjećaja, glagolskim opisima odnosa, kao i u frazemima, te kroz tvorbena sredstva i fonetske pokazatelje. Tomu također služe sintaktička sredstva. U ovom radu osvrnut ću se na jedno od tih sredstava, naime na rečenične sheme s predikatima osjećajnih stanja u kojima je jedan od argumenata izražen dativom.

Predikati psihičkog stanja postavljaju se u opreku prema predikatima fizičkog stanja kroz činjenicu postojanja simptoma neovisnih od volje subjekta (Wierzbicka 1969: 68, Zmarzer 1985: 34–36). Zmarzer uz to naglašava da psihičko stanje predstavlja reakciju osobe na određeni vanjski ili unutarnji podražaj, dakle predikati psihičkog stanja pretpostavljaju kauzativnu operaciju, što se odražava u argumentnoj strukturi i semantičkim ulogama sudionika situacije, od kojih su dvije osnovne doživljavač i uzročnik.

Cilj je ovog rada utvrditi i usporediti hrvatske i poljske konstrukcije s psihološkim predikatima u kojima je dativ jedan od argumenata. Polazeći od pojedinih tipova predikata, pokušavam prikazati sličnosti i razlike u obama sustavima. Važnim je pitanjem također i semantička uloga koju u određenoj strukturi vrši dativni argument. Predikate osjećaja (psihološki predikati) shvaćam, suglasno s koncepcijom Nowakowske-Kempne, kao predikate koji se odnose na emocije, za razliku od mentalnih predikata koji predstavljaju širi pojam jer obuhvaćaju i osjećajne, intelektualne te voljne predikate (1986: 15–16). Obradujući osjećajne predikate analiziram ujedno afekte i emocionalne stavove.

Pojam psihološkog predikata ne poistovjećujem isključivo s jednostavnim glagolskim predikatom, na koji se istraživanja često svode,² već također analiziram analitičke predikate.

Izvor ekscerpcije jezične građe prije svega su jezični korpusi, a zatim i jednojezični rječnici koji su navedeni na kraju članka. Osim konfrontativne metode oslanjam se na postavke kognitivne lingvistike.

² Neki istraživači, npr. Šaravanja (2011), pojam *psihološki predikat* smatraju sinonimom pojma *psihološki glagol*.

2. Prototipna uporaba dativa

Za daljnje istraživanje važno je dati nekoliko podataka koji se odnose na sam dativ.

Podjednako u poljskom i hrvatskom jeziku prototipna uporaba dativa neizravni je objekt u konstrukcijama koje označavaju transfer. S gledišta modela prizora (organizacija „lik – pozadina”) pretpostavlja se da je dativ jedan od likova drugog plana (drugi *landmark*) i predstavlja referentnu točku za djelovanje, u kojoj je lik prvog plana – *trajektor*, kodiran nominativom – inicira djelovanje na prvom *landmarku*, koji je kodiran akuzativom.

Istraživanja dativa također koriste pojam sfere utjecaja koja označava „apstraktnu sferu koja obuhvaća sve osobe, predmete, mjesta, činjenice, mogućnosti, osjeća je itd., koje su povezane s određenom jedinicom (koja je prototipno čovjek) toliko blizu da postoji vjerojatnost da će se sve promjene koje ih dotiču također odnositi na ovu jedinicu” (Tabakowska 2000: 261). Transfer, koji je voljna radnja, označava premještanje iz sfere utjecaja agensa u sferu utjecaja primatelja. Pacijens, kodiran akuzativom prototipno je materijalni predmet, dok su agens kodiran nominativom te primatelj/završna točka kodiran dativom ljudska bića (Langacker 1991: 328–329). Budući da je, kao što piše Langacker (1991: 327), primatelj obično svjestan prijenosa predmeta u njegovu sferu utjecaja, kao i mentalnih reakcija (npr. radosti) koje proizlaze iz posjedovanja, može dakle poprimiti dodatnu semantičku ulogu doživljavača. Designat dativa može biti na neki način zahvaćen posljedicom radnje (fizički ili mentalno), usprkos tomu što u toj akciji neposredno ne sudjeluje. Ta dvostruka uloga završne točke i doživljavača prema mnogim je jezikoslovcima (Rudzka-Ostyn 2000, Janda 2003, Dąbrowska 1997) determinanta svojstva dativa u usporedbi s drugim padežima, osobito s akuzativom.

Konstrukcije s predikatima psihičkih stanja nisu prototipne za dativ. Ipak su, sukladno metodologiji kognitivne semantike, bliža ili dalja proširenja prototipa. Na osnovi analize hrvatske i poljske građe izdvojila sam strukture s prijelaznim glagolima u funkciji glagolskog predikata, neprijelaznim glagolima u funkciji glagolskog predikata, konstrukcije s imenskim predikatima, bezlične konstrukcije te konstrukcije s perifrastičnim glagolom i prijedložnim dativom, koje ću predstaviti u nastavku rada.

3. Konstrukcije s jednostavnim predikatima

Prototipu je najbliža konstrukcija s jednostavnim glagolskim predikatima izraženim prijelaznim glagolima, kao npr. *oprašati*, *oprostiti*, *otpuštati*, *otпустiti*,³ *zaboravljati*, *zaboraviti*; *przebaczać*, *przebaczyć*, *wybaczać*, *wybaczyć*, *odpuszczać*, *odpuścić*, *darować*, *zapominać*, *zapomnieć* koji su bliži ili dalji sinonimi. Dativ ovdje vrši prototipnu funkciju neizravnog objekta.

- (1) *Oprostila mu je sve iz dubine svoje duše.* HJK
- (2) *Zaboraviti komu krivnju.* RSin

³ Treba obratiti pažnju na ograničenu uporabu glagola *otpuštati*, *otпустiti* koje najčešće dopunjavaju imenice *griješ* i *krivica*, za razliku od poljskih ekvivalenata, glagola *odpuszczać*, *odpuścić*, koji nemaju isključivo religijsku konotaciju.

- (3) *I za ljubav takve jedne tričarije bio sam spreman da otpustim daleko veće grijeh, i krivice.* HJR
- (4) *O, Niemcy! jeśli wam kiedy przebaczę, że blisko rok nie kosztowałem ludzkiego jedzenia...* KPAN
- (5) *Nigdy ci tego nie zapomnę.* KPAN
- (6) *– Nie daruję ja ci tego, psie jeden, nie daruję! – przysięgał sobie w duszy.* KPAN

U priloženim primjerima kognitivna lingvistika traži analogiju sa shemom transfera, u kojem designat dativa prima korist ili trpi štetu. U slučaju glagola kao što su *oprašati, otpuštati, zaboravljati; przebaczać, wybaczać, darować*, krivnja, grijeh ili greška smatraju se dijelom sfere utjecaja⁴, što stvaraju loš osjećaj. Čin opraštanja na neki način uklanja psihički teret s designata dativa, analogno uzimanju nekakva predmeta koji se nalazi u njegovoj sferi utjecaja. Designat dativa primatelj je rezultata djelovanja i trpi štetu koja ipak nije negativno procjenjivana, slično kao u primjeru *Usunęli jej nowotwór* (Rudzka-Ostyn 2000: 109); *Odstranili su joj karcinom*. Šteta se ipak odnosi na mentalnu sferu.

Designati akuzativa apstraktni su pojmovi iz sfere psihičkih stanja (grieh, krivnja) ili djelovanja i ponašanja.

Svaki od navedenih glagola također se može pojaviti u reduciranom sintaktičkom okviru bez izravnog objekta, npr. *Oprosti mi; Przebacz mi*.

Antonimijsku semantičku ekstenziju predstavljaju konstrukcije s glagolima *zamjerati, zamjeriti, predbacivati, predbaciti, prigovarati, prigovoriti; zarzucać, zarzucić*.

- (7) *Pored toga postala je neobično osjetljiva (...) i bogu predbacivala nepravедnost i zlobu.* HJR
- (8) (...) *jedna drugoj nemaju što prigovoriti.* HJR
- (9) *Igračima nemam što zamjeriti.* HJR
- (10) *Zarzucił jej, że jest nieszczera.* SDun

Psihička stanja izražavaju se također uz pomoć neprijelaznih glagola *vjerovati; wierzyć, ufać*⁵ te *diviti se*, s tom razlikom da poljski ekvivalent hrvatskog *diviti se* – *podziwiać* nema dativnu rekciju, već akuzativnu (*podziwiać kogo/co*), i prijelazni je glagol.

- (11) *Kako da vam ja vjerujem?* HJR
- (12) *Ne vjerujem nikomu, čujete li, nikomu i ničemu!* HJR
- (13) *Ufa mu pani?* KPWN
- (14) (...) *wierzę generałowi z całego serca.* KPAN

U ovoj vrsti konstrukcija pojavljuje se neposredna relacija između designata argumenta, slično kao kod prijelaznih konstrukcija. Pažnja osobe, koja je u rečenici kodirana

⁴ Usp. Rudzka-Ostyn 2000: 109.

⁵ Hrvatski ekvivalent poljskoga glagola *ufać*, osim glagola *vjerovati*, najčešće je *uzdati se* i perifraستيčni glagol *imati povjerenja*, koji dolaze s prijedložnim izrazom *u + A*. Slično kao i hrvatski ekvivalent *ufati se*, koji je ograničen na izabrane kontekste, ne dolazi u dativu.

nominativom, okrenuta je designatu dativa, koji toga ne mora biti svjestan. Designat dativa uglavnom je osoba ili, putem metonimije, organizacija koja predstavlja grupu ljudi ili društvo.

Glagoli opisuju situaciju subordinacije u psihičkoj sferi, umnu podčinjenost ili neku vrstu mentalne ovisnosti. Designat nominativa postavljen je u situaciju u kojoj postavlja se u podređeni položaj entitetu koji je kodiran dativom. U tom slučaju subordinacija se odnosi na ugled, respekt prema osobi koju designira dativ. Riječ je o metaforičkom mentalnom transferu određenog aspekta sebe, osobe u rečenici kodiranoj nominativom (Janda 2003: 71), u sferu utjecaja agensa kodiranog dativom. Ovaj transfer ima voljni karakter.

S druge strane povratni glagoli *sviđati se, sviđjeti se, dopadati se, dopasti se; podobać się, spodobać się*, te nepovratni *goditi, prijati; podobać się, spodobać się* i njihovi perifrazički ekvivalenti *trafić do gustu, przypadać do gustu*, također i *odgovarati, pasati; odpowiadać, pasować* odgovaraju shemi dobivanja koristi, koja je apstraktna verzija sheme transfera.

(15) *Vaš glas mi prija.* HJR

(16) (...) *o sebi je mislila samo to da joj njegova ljubav godi.* HJR

(17) *Ali godi mi ovo gađenje.* HJR

(18) *Odgovara mi ovakva igra s četvoricom u posljednjem redu.* HJR

(19) *Većini učenika film se sviđa.* HJR

(20) *Nie podobała mi się ta książka.* SDun

(21) *Major nigdy mi się nie podobał (...)* KPAN

(22) *Poza tym nie odpowiada mu system dziedziczenia, przewidziany w Konstytucji Trzeciego Maja.* KPWN

U tim rečenicama riječ je o osjećajima koje doživljava designat dativa, dok je uzročnik tih pozitivnih ili negativnih osjećaja designat nominativa, koji može biti osoba, stvar, pojam, radnja ili stanje. Razlog može također biti izražen glagolom u infinitivu. Uzročnik⁶ ponekad može biti izostavljen ako je poznat iz konteksta.

Konstrukcije sa semantičkom ekstenzijom antonimijskog tipa nastaju uz pomoć glagola *dosadivati, dosaditi, dozlogrdivati, dozlogrditi, omrznuti, zgaditi se; nudzić się, znudzić się, przykrzyć się, sprzykrzyć się, obrzydzać, obrzydnać, zozydzać, zozydnać, obmierzać, obmierznąć* i *zavidjeti; zazdrościć*.

(23) *...żalila ga i proklinjala one, zbog kojih mu je omrznuo život...* HJR

(24) *...intelektualistička su predavanja dosadila redovitim posjetiocima.* HJR

(25) *Prigovaranja stanara dozlogrdila su, pak, vlasniku Karting centra ...* HJR

(26) *...već człowieku se s vremenom zgadi živjeti među ludima...* HJR

⁶ Prema Talmyju (2000: 409) uzročnost je definirana koncepcijom dinamike sile (*force dynamics*) – interakcijom entiteta s obzirom na sile.

- (27) *Nawet Bogu raz się sprzykrzył...* KPAN
 (28) *...właściciel znudził się już swoim zwierzakiem...* KPAN
 (29) *Koledzy zohydźali mu przyjaciela oszczerstwami.* SPWN

Ipak postoji određen broj glagola psihičkih stanja koji se u hrvatskom i poljskom jeziku razlikuju s obzirom na rekciju. Toj skupini pripadaju hrvatski glagoli *iznenaditi se*, *čuditi se*, *smilovati se*, *nadati se*, *veseliti se*, *radovati se*, *obradovati se*. U slučaju određenih glagola designat dativa može biti osoba (npr. *smilovati se komu*)⁷ ili se može odnositi na živo ili neživo (npr. *radovati se*, *veseliti se*, *čuditi se komu*, *čemu*)⁸.

- (30) (...) *zagleda se u njih kao da im se čudi.* HJR
 (31) *Iznenadio sam se mnoštvu knjiga, redu i čistoći.* HJR
 (32) *Raduje se nenadanomu događaju.* HJR
 (33) *Smilovao se Bog siromahu.* HJR

Poljski ekvivalenti tih glagola, osim glagola *dziwić się*, ne dolaze s dativom, već s drugim padežima i prijedložnim izrazima: z + G, na + A, I – *cieszyć się* (z *kogoś/czegoś*; na *coś*; *czymś*), z + G, I – *radować się* (z *czego* rjeđe z *kogoś*; *czym* rjeđe *kimś*), nad + I – *zlitować się* (nad *kimś/czymś*), G – *spodziewać się*, *oczekiwać* (*kogo*, *czego*), I – *zdumieć się*, *zaskakiwać* (*czym*).

U tom tipu povratnih konstrukcija nosioci su osjećaja designati nominativa u sintaktičkoj funkciji subjekta, dok je ovdje designat dativa referentna točka: kauzator u slučaju neosobnih designata, kauzator i primatelj u slučaju designata koji su osobe. Upotreba dativa u hrvatskom jeziku upućuje na drugačiji način građenja prizora. Čini se da hrvatske konstrukcije naglašavaju važnost primatelja, kao krajnje točke te uzročnika određenih osjećaja i psihičkih stanja agensa koji je osoba u nominativu⁹.

Argument u dativu može biti ponekad izostavljen, ali do toga najčešće dolazi kada je identificiran na osnovi konteksta.

4. Konstrukcije s imenskim predikatom

Sljedeća su vrsta konstrukcije s imenskim predikatom. U obama jezicima semantička je jezgra predikata pridjev u nominativu.

- (34) *Premda mi je slatka i jako je volim, ne znam koliko ću izdržati.* HJR
 (35) *Slika kraja bila mu je jasna, ali nepodnošljiva.* HJR

⁷ Podaci navedeni na osnovi „Rječnika hrvatskoga jezika” V. Anića i „Rječnika hrvatskoga jezika” ur. J. Šonje, s tom razlikom što Anićev rječnik za glagol *veseliti se* bilježi samo rekciju s neosobnim argumentom.

⁸ Vrijedi također primijetiti da su svi navedeni glagoli povratni.

⁹ U slučaju poljskih glagola *radować się*, *litować się* rekcija s prijedložnim izrazom prilično je nova pojava (Buttler 1976: 152). U XVI. st. koristio se izraz *mieć nadzieję k(u)* + D. Uspirkos postojanju glagola *nadziąć się* u XVI. st., „Słownik polszczyzny XVI wieku” ne bilježi ovu upotrebu s dativom nego s prijedložnim izrazom na + A. Glagol *cieszyć* u XVI. st. imao je značenje *tješiti* (suvremeno značenje – *radovati se*) i mogao je dolaziti s dativom ili akuzativom.

- (36) *U početku im je pače to bilo ponekad i smiješno.* HJR
(37) *No samoća mu nije bila dosadna, naprotiv, želio ju je.* HJR
(38) *Czuł, że ten człowiek jest mu miły, nawet drogi.* KPAN
(39) *Książę Ramzes jest mu niechętny.* KPAN
(40) *Zalecana przez islam asceza była mu wstrętna.* KPAN
(41) *Wojna w Kabulu nie była mu obojętna.* KPAN

Dativ koji je osoba ovdje vrši ulogu doživljavača. Osjećajna se stanja odnose na designat dativa, dok je designat nominativa njihov primatelj ako je riječ o osobi: npr. *Książę Ramzes jest mu niechętny* ili kauzator kada riječ o živom ili neživom: *U početku im je pače to bilo ponekad i smiješno; Wojna w Kabulu nie była mu obojętna.*

Unatoč postojanju ove vrste konstrukcija u obama istraživanim jezicima, prijevodi takvih rečenica nisu uvijek potpuno ekvivalentni, prije svega u pogledu izostavljanja doživljavača.

- (42a) *Premda mi je slatka i jako je volim, ne znam koliko ću izdržati.*
(42b) *Chociaż jest słodka i bardzo ją kocham, nie wiem jak długo wytrzymam.*

Rečenice s izostavljenim eksponentom objekta emocija u poljskom su jeziku češće, što D. Szumska (2000: 200) objašnjava izbjegavanjem formalnog upućivanja na sebe kao doživljavača određenih unutarnjih stanja; ipak argumet Szumske ne vrijedi kad upućujemo na drugo i treće lice. U poljskom jeziku umjesto referenta u dativu često se upotrebljavaju drugi analitički padeži koji pokazuju ulogu primatelja psihičkog stanja kao npr. *dla + G wobec + G*. Ipak u tim slučajevima nije naglašena uloga doživljavača.

U imenskim bezličnim konstrukcijama nominalna sintagma u dativu također denotira doživljavača¹⁰. Nedostatak oznake gramatičkog lica i roda upućuje na činjenicu, da se situacija odigrava bez udjela volje osobe na koju se odnosi, usprkos tomu što je izvor osjećaja njegov vlastiti um. Designat dativa mimo volje podliježe nekim utjecajima, ne kontrolira to što doživljava.

Prilozi u funkciji predikativa koji se pojavljuju u takvim konstrukcijama označavaju ili pozitivna osjećanja, npr. *drago, dobro, ugodno, divno; przyjemnie, miło, cudownie, znośnie* ili negativna, npr. *užasno, teško, neugodno, krivo; niemiło, nieprzyjemnie, niezręcznie, nieswojo, smutno, kiepsko* i istovremeno vrše funkciju vrednovanja.

- (43) *Bilo mi je neopisivo teško.* HJR
(44) *Bilo mi je nadasve drago, nadasve...!* HJR
(45) *Nekako mi je čudno.* HJR
(46) *...osobito Zrinjskim i Frankopanima, bilo je žao što su njemački kapetani muzli i zlostavljali narod...* HJR

¹⁰ Ovu vrstu konstrukcija poljskog jezika detaljno analiziraju A. Bondaruk i B. Szymanek (1997).

(47) *Po Schaffie czy przed Schaffem ci było smutno, czy w trakcie?* KPAN

(48) (...) *bardzo mi było żal dr Ingi.* KPAN

(49) *Patrząc na nie, zrobiło mi się nagle strasznie nudno.* KPAN

(50) *Z początku było nam cudownie.* KPAN

Argument u dativu nije u svim konstrukcijama obvezan. Rečenice s izostavljenim dativnim referentom ovjerene su rečenice (npr. *Bilo je užasno, Bilo je tužno; Było strasznie Było smutno*). Ipak, kao što piše O. Wolińska (1978) neki predikativi (npr. polj. *tęskno*¹¹, *żal*, *wstyd* ili hr. *žao*, *drago*, *krivo*) traže obvezno određivanje doživljavača na kojeg se predikacija odnosi. Uzrok je tomu subjektivnost sadržaja predikata. Semantičke osobine koje su signalizirane takvim izrazima „ne postoji objektivno, zato obvezno svaki put treba odrediti predmet kojemu pripadaju” (Wolińska 1978: 30). S druge strane niz sličnih predikata, koji također sugeriraju subjektivni sadržaj, funkcionira u konstrukcijama s izostavljenim dativom (*Było smutno, źle, nudno, wesolo*), dakle izgleda da je argument O. Wolińske nezadovoljavajuć.

Predikati ovog tipa već u svom značenju kodiraju doživljavača – ljudsko biće, bez obzira na to je li on izražen eksplicitno u obliku dativa. Ovo stanje najčešće obuhvaća također osobu koja izvješćuje o situaciji s nekom vrstom ocjene. Izostavljanje dativa služi za upućivanje na kolektivnog doživljavača (npr. grupe osoba) ili izbjegavanje personalizacije danog osjećaja, što može biti povezano s jezičnim tabuom (izbjegavanje neposrednoga govorenja o osjećajima, doživljajima) ili kulturno-društvenom uvjetovanosti.

U obama jezicima u ustaljenim bezličnim konstrukcijama u funkciji predikativa mogu se pojaviti imenice u funkciji priloga, ipak samo je u poljskom doživljavač kodiran dativom (*Było nam strach, Wstyd mi.*). U ovom slučaju hrvatski standard upotrebljava akuzativ (*Bilo nas je strah. Stid me je.*)¹².

Uzročnik psihičkog stanja može biti i događajni argument, koji određuje radnju kojom je obuhvaćen doživljavajući designat dativa. Takvu situaciju vidimo u dvopredikatnim strukturama prisutnim u hrvatskom i u poljskom jeziku u kojima se kauzalnost može pokazati u obliku infinitiva, uzročne rečenice u hrvatskoj klasifikaciji (Katičić 2002: 270) i *intenzionalne* u poljskoj (Nagórko 2012: 311) te, samo u poljskom jeziku, bezličnim povratnim analitičkim oblikom glagola¹³.

¹¹ Hrvatski ekvivalent *sjetno* ne može vršiti funkciju predikativa.

¹² J. Silić i I. Pranjković (2005: 317) analizirajući ovaj tip konstrukcija spominju samo akuzativnu i genitivnu upotrebu (npr. *Mojih kolega neće biti briga.*), ne spominjući dativnu s popriloženom imenicom *žao/ žal*. Da je to popriložena imenica, svjedoči činjenica da nema upotrebu tipičnu za priloge: kao odredba glagolskih, priložnih i pridjevskih riječi.

¹³ Rečenice tipa *Jechało mi się przyjemnie* Wolińska (1978) interpretira kao dvopredikatne, istoznačne s rečenicama *Jechałem i było mi przyjemnie, Gdy jechałem, było mi przyjemnie*. Prema autorici prvi predikat kodira radnju, a drugi osjećanje emocija vezanih za tu radnju. Ovdje predikativi imaju vrijednost konstituiranja rečenice, što objašnjava njihovu strukturu neophodnost. Pri tome povratni oblik isključuje prisutnost kopule jer sam sadrži oznaku vremena (1978: 39). Drugi jezikoslovci (npr. Sawicka 1979: 100–113) infinitivni oblik ili uzročnu rečenicu smatraju relacijskim subjektom. „Rečenice s infinitivnim subjektom označuju vremensku

- (51) *A nije mi bivalo baš nimalo drago...* HJR
(52) *Krivo mi je što nisam dobio pravu priliku.* HJR
(53) *Dziękuję, miło mi słyszeć te słowa.* KPAN
(54) *... miło mi, że pan minister o tym pamiętał.* KPAN
(55) *Za to przyjemnie nam się zrobiło kiedy gorlicka publiczność szczerze współczuła naszemu piłkarzowi.* KPAN

Funkciju doživljavača vrši dativ u konstrukcijama s bezličnim glagolima, npr. *laknuti, odlanut, smučiti se* (dva posljednja glagola češće označavaju fiziološka, ali ponekad i psihička stanja); *ulżyć, cnić się*.

- (56) *Podsticao nas je, ali kao da mu se samom smučilo.* HJR
(57) *Laknulo mi jer sam kukavica.* HJR
(58) *Cni się, cni samej niewieście na świecie.* KPAN
(59) *Być może ulżyło mu połamanie żeber swemu promotorowi...* KPAN

Glagoli su ovog tipa malobrojni, a zanimljiva je činjenica da neki od tih glagola nemaju prijevodne ekvivalente u istraživanim jezicima i u tom slučaju koriste se perifrastičke konstrukcije.

5. Analitički dativ

Psihička stanja mogu se također izraziti konstrukcijama s analitičkim dativom u funkciji gramatičko-sematičke dopune (tzv. kvazitransitivna konstrukcija) predikatnoj perifrastičnoj konstrukciji (Palić 2010: 317). U hrvatskom jeziku perifrastični predikat najčešće čine značenjski nepotpuni glagoli *osjećati, osjetiti, gajiti* s uglavnom deverbativnom ili deadjektivnom imenicom u akuzativu koje obilježavaju neki emocionalni, pozitivni ili negativni, odnos, npr. *ljubav, mržnju, strah, zavist, nevoljkost*.

Prijedlozi *prema + D* i *napram(a) + D*, *spram + D*¹⁴ izražavaju ovdje metaforičnu usmjerenost „živog” referenta (Šarić 2008: 227) prema drugom „živom” ili „neživom” referentu, koji je uzročnik. „Živi” referent u dativu ne mora biti svjestan upućenih mu osjećaja, a specifični odnos doživljavača u nominativu prema referentu u dativu postoji kao stanje u svijesti prvog.

- (60) *Badava sva ona ogavnost, koju je ona kasnije osjećala naprama tomu čovjeku (...).*
HJR
(61) *Prijašnji strah što ga je osjećala prema bratu, prometnu se sada u strahopoštovanje.*
HJR

generičnost subjektnog odnosa” (ibidem: 105) piše Sawicka. Rečenice u obliku *Jest mi miło* autorica smatra rečenicama s neutraliziranim (nultim) relacijskim subjektom.

¹⁴ Argumente za slaganje prijedloga *prema* s dativom pružaju Silić i Pranjkić (2005: 222).

U poljskom jeziku dopuna analognom predikatu s nepunoznačnim glagonima *czuć, odczuwać, odczuć*¹⁵ ne dolazi u obliku dativnog prijedložnog izraza, već prije svega genitivnog (npr. *do + G, wobec + G*)¹⁶.

6. Zaključak

Ovaj pregled dao nam je uvid u mogućnosti predočavanja psihičkih stanja uz pomoć predikata kojima je dativ jedan od argumenata. Razni načini verbaliziranja mentalnih stanja, koji su znakovi odnosa između čovjeka i njegova okružja, ističu ili skrivaju (između ostalog) pojedine sudionike situacije. Dativ koji u prototipnom značenju predstavlja drugi landmark, personalni primatelj rezultata dane situacije, u konstrukcijama emocionalnih stanja nastupa istovremeno kao primatelj nečijih emocija: benefaktiv ili malefaktiv, kao doživljavač određenih psihičkih stanja i kao kauzator. U slučaju glagolskih predikata čini se da je uloga ovisna o glagolu, tj. vrsti verbaliziranoga psihičkog stanja. Sa semantičko-pragmatičkoga gledišta dativni referent biva obvezatan, a čak i u prvom planu (neke strukture s glagolskim predikatom npr. *sviđati se, podobać się* te bezlične konstrukcije)¹⁷ ili može biti izostavljen, kao u slučaju struktura s imenskim predikatom.

Uspoređujući poljsku i hrvatsku građu, upravo je izostavljanje dativnog argumenta predstavljalo jednu od znatnijih razlika. U slučaju imenskog predikata upotreba je dativne dopune pridjevu rijetka i može biti stilistički obilježena u poljskom jeziku, dok je u hrvatskom jeziku neutralna. Sljedeća je bitna razlika rjeđa dativna rekcija neprijelaznih glagola u poljskom jeziku. U tom se slučaju u poljskom rabe razni prijedložni izrazi koji na malo drukčiji način prikazuju scenu.

Budući da je u suvremenom poljskom jeziku analitički dativ veoma rijedak (slažu se s njim uglavnom sekundarni prijedlozi *przeciw(ko), dzięki, na przekór, wbrew* i primarni arhaični *ku*), ekvivalenti hrvatskih perifrastičnih konstrukcija s gramatičko-semantičkom dopunom *prema + D, spram + D, napram(a) + D* dopunjavani su u poljskom jeziku drugim analitičkim padežima sa značenjem referentne točke ili primatelja koje ovise o rekciji imenskog dijela predikata.

Iz navedenog se može zaključiti da je dativ u poljskom jeziku rjeđi argument u strukturama koje označavaju psihička stanja nego u slučaju hrvatskog jezika, iz čega se izvodi da je u poljskome rjeđe isticana uloga doživljavača na račun samog značenja primatelja/krajnje točke.

Karakteristično je u obama jezicima izražavanje psihičkih stanja podjednako agentivnim i pacijentivnim načinom konstruiranja slike stvarnosti kao događaja koji ostaju

¹⁵ Prema Dubiszu ta su tri leksema u suvremenom poljskom jeziku središte semantičkog subpolja <osjećaji, emocije i njihove ocjene> (2009: 61).

¹⁶ Treba napomenuti da se u umjetničkom ili uzvišenom stilu upotrebljava izraz *miłość ku + D*, u kojem dativni prijedložni izraz nastupa u funkciji nekongruentnog atributa. Jezične riznice ipak ne potvrđuju upotrebu ovog izraza s glagolima *czuć, odczuwać*.

¹⁷ U tradicionalnoj terminologiji govori se ovdje o funkciji logičkog/semantičkog subjekta.

izvan područja ljudske kontrole s ključnom ulogom dativa u odnosu na drugi način. Uz pojedine razlike te konstrukcije u obama jezicima prenose slične pojmovne strukture, a dativ kodira iste semantičke uloge.

Literatura

- Anić, Vladimir (1998) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
- Belaj, Branimir, Goran Tanacković Faletar (2011) „Cognitive foundations of emotion verbs complementation”, *Suvremena lingvistika*, 72, 37, 153–169.
- Bondaruk, Anna, Bogdan Szymanek (2007) „Polish nominativeless constructions with dative Experiencers: form, meaning and structure”, *Studies in Polish Linguistics*, 4, 61–94.
- Borek, Małgorzata (1999) *Predykaty wyrażające dyskomfort psychiczny w języku rosyjskim w konfrontacji z językiem polskim*, Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Borek, Małgorzata (2000) „Zdania wyrażające nudę, niechęć, wstręt w języku rosyjskim i polskim”, *Słowotwórstwo, semantyka i składnia języków słowiańskich 2.*, ur. Michał Blicharski, Jolanta Lubocha-Kruglik, Katowice, 135–153.
- Buttler, Danuta (1976) *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Dąbrowska, Ewa (1997) *Cognitive Semantics and the Polish Dative*, Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- Dubisz, Stanisław (2009) „O ewolucji słownictwa emocjonalnego”, *Językowy świat Słownian: zjawiska, interpretacje, znaki zapytania*, ur. Jolanta Mindak- Zawadzka, Ignacy M. Doliński, Warszawa, 61–69.
- Janda, Laura (2003) *A Geography of Case Semantics. The Czech Dative and the Russian Instrumental*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Jędrzejko, Ewa, Iwona Nowakowska-Kempna (1985) „O uczuciach i ich objawach w aspekcie semantyki leksykalnej”, *Przegląd Humanistyczny* 7/8, 81–90.
- Katičić, Radoslav (2002) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Globus, Zagreb.
- Langacker, Ronald W. (1991) *Foundations of Cognitive Grammar, volume II*, Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, Ronald W. (2000) *Grammar and Conceptualization*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Mędak, Stanisław (2005) *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich*, Universitas, Kraków.
- Nagórko, Alicja (2012) *Podręczna gramatyka języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Nowakowska-Kempna, Iwona (1986) *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć*, Uniwersytet Śląski, Katowice.

- Nowakowska-Kempna, Iwona (1995) *Konceptualizacja uczuć w języku polskim: prolegomena*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Tow. Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa.
- Nowakowska-Kempna, Iwona (2000) *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Część 2, Data*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Tow. Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa.
- Pajdzińska, Anna (1990) „Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata”, *Językowy obraz świata*, ur. Jerzy Bartmiński, Lublin, 87–107.
- Palić, Ismail (2010) *Dativ u bosanskome jeziku*, Bookline, Sarajevo.
- Rječnik hrvatskoga jezika* (2000) ur. Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb.
- Rudzka-Ostyn, Brygida (2000), *Z rozważań nad kategorią przypadku*, Universitas, Kraków.
- Sawicka, Irena (1979) *Problematyka predykcji imiennej na przykładzie języka serbsko-chorwackiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska Knjiga, Zagreb.
- Słownik polszczyzny XVI wieku* (1966–), ur. Stanisław Bąk, Maria Renata Mayenowa, Franciszek Peplowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Spagińska-Pruszek, Agnieszka (2005) *Język emocji. Studium leksykalno-semantyczne rzeczownika w języku polskim, rosyjskim i serbsko-chorwackim*, Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask.
- Szumaska, Dorota (2000) „O emocjach bez emocji”, *Język a kultura*, 14, Wrocław.
- Šaravanja, Lidija (2011) „Argumentna struktura psiholoških glagola u hrvatskom jeziku”, *Suvremena lingvistika* 72, 37, 241–257.
- Šarić, Ljiljana (2008) *Spatial concepts in Slavic, A cognitive linguistic study of prepositions and cases*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Talmy, Leonard (2000) *Toward a Cognitive Semantics*, MIT Press, Cambridge.
- Tabakowska, Elżbieta (2000) „Słowniczek terminów z dziedziny językoznawstwa kognitywnego”, *Z rozważań nad kategorią przypadku*, Brygida Rudzka-Ostyn, Universitas, Kraków.
- Wittgenstein, Ludwig (1972) *Dociekania filozoficzne*, tł. Bogusław Wolniewicz, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Wierzbicka, Anna (1969) *Dociekania semantyczne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Wierzbicka, Anna (1971) *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Wolińska, Olga (1978) *Konstrukcje bezmianownikowe we współczesnej polszczyźnie*, Uniwersytet Śląski, Katowice.

Zmarzer, Wanda (1985) *Charakterystyka semantyczna czasowników stanu psychicznego w języku rosyjskim i polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Izvori i kratice

- HJR – *Hrvatska jezična riznica*, <http://riznica.ihjj.hr>.
- KPAN – *Korpus Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk*, <http://korpus.pl>.
- KPWN – *Korpus Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN*, <http://korpus.pwn.pl>.
- RSin – Šarić, Ljiljana, Wiebke Wittschen (2008) *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*, Jesenski i Turk, Zagreb.
- RLZ – *Rječnik hrvatskoga jezika* (2000), ur. Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb.
- SDun – Dunaj Bogusław (2007) *Współczesny słownik języka polskiego*, t. 1, 2, Langenscheidt, Warszawa.
- SPWN – *Słowniki języka polskiego PWN* (2002) Państwowe Wydawnictwo Naukowe, elektroniczno izdanje.

SUMMARY

Sybilla Daković

EXPRESSING PSYCHOLOGICAL STATES IN CROATIAN AND POLISH – DATIVE ARGUMENT STRUCTURES

The paper analyses dative constructions that express psychological states in Polish and Croatian. The research is conducted within the framework of comparative and cognitive linguistics, using, among others, the prototype theory. Special attention is paid to the specific properties of the dative case.

The analysis of the corpora has revealed that dative constructions can appear with a transitive verb (e.g. *przebacząć, wybacząć, darować, zapominać, zarzucać komu; opraścić, otpuścić, zaborawljati, zamjeravati, predbacivati, prigovarati komu*), an intransitive verb (e.g. *wierzyć, ufać, podobać się komu; vjerovati, sviđati se, dopadati se, goditi, prijati komu*), a predicate nominal (e.g. *być komu wstrętny, obojętny drogi; biti komu ważan, smiješan, nepodnośljiv*) an impersonal predicate nominal (e.g. *jest komuś niemiło, nieprzyjemnie, niezręcznie; nekome je užasno, teško, neugodno*) and a prepositional dative with a verb (e.g. *czuć; osjećati (czuć miłość ku komuś; osjećati ljubav, mrżnju, strah prema komu)*).

In each of the abovementioned groups we analysed the semantic roles of the dative case and defined the meaning of the nouns. We found that the dative case can have the semantic value of an endpoint, a referent point or an experiencer, depending on the predicate and noun components.

The research demonstrates that the Polish constructions share many similarities with the Croatian ones. The similarities relate both to the type of predicate and to the semantic roles of the dative case which appears with the verb. Minor differences are related to the government of individual verbs and the usage frequency of particular constructions, e.g. rare usage of constructions with a predicate nominal in Polish. Considerable differences can be noticed in constructions with a prepositional dative with the verb *czuć; osjećati* ('feel'), which were replaced by the other prepositional constructions in Polish.

Finally, the conclusion which refers to the semantic network of the dative case is that the dative with psychological predicates stands at the periphery of the dative construal in both languages.

Key words: *dative; psychological predicates; semantic roles; Croatian; Polish*